

*Guardians of the Memory
Пазиители на паметта*

ДОКОСВАНЕ ДО МИНАЛОТО. МУЗЕЙНОТО ДЕЛО В ПРОВАДИЯ

Светослав Аджемлерски
Исторически музей – Провадия

Резюме. Настоящата статия проследява развитието на музейната дейност в Провадия. През десетилетията културната институция се сдобива с фонд от над 10 000 предмета от културно-историческото наследство на Провадийския край. В експозицията посетителите могат да видят находки от праисторическата селищна могила в Солницата, късноантичната и средновековна крепост Овеч, старобългарския манастир – книжовно средище край Равна, материали от османския период, Възраждането, новата и най-новата история на града и района, монети, оръжия, фотоси.

Keywords: museum, Provadia, salt production center

Провадия е един от градовете в Североизточна България с най-интересна история. Преди 7500 години, по време на късния неолит, южно от него праисторическите хора започват да произвеждат сол и да развиват с нея търговия на дълги разстояния. На тази база в периода 4700 – 4200 г. пр. н. е. там възниква първият градски център в Европа. През III век на платото Калето, което е непосредствено до Провадия, е изградена величествена крепост. Византийците я наричат Проват, българите – Овеч, а османците – Таш хисар (Каменна крепост). Градът е стопански, административен и военен център на региона, седалище на митрополия (XIV век). В него живеят траки, римляни, византийци, българи, турци и други народи. Той е свързан с цар Петър II, брат му – цар Калоян, движението начело с цар Ивайло, османското нашествие, въстанието на Константин и Фружин, похода на полско-унгарския крал Владислав III Ягело (1444 г.). През XVI – XVII век тук се оформя голяма колония на дубровнишки търговци. Градът се разраства. По време на Руско-османската война (1828 – 1829) той е напълно разрушен и години наред се възстановява.

След Освобождението за кратко Провадия е седалище на окръжие и в продължение на осем десетилетия – околийски град. Той се развива като промишлен и търговски център, създават се трайни културни традиции.

Днес градът е известен с производството на разсол за химическите заводи в Девня, с Националния конкурс за млади музикални изпълнители „Свето-

Провадия-Солница

слав Обретенев“ и в последно време – с резултатите от археологическите разкопки на Провадия-Солницата. В него живеят малко повече от 13 000 души. Общината включва и 24 села.

Исторически музей – Провадия

В края на 50-те години на XX век група ентусиасти работят за създаване на музейна структура в Провадия. За целта наследниците на опълченеца Стефан Богданов подаряват част от неговата къща. Събрани са предмети от културно-историческото наследство на Провадийския край. На 1.IX.1959 г. е открита скромна експозиция. С течение на годините фондът на сбирката се попълва и тя става най-богатата измежду всички музейни сбирки в България. През 1986 г. старата музейна сграда е съборена и в следващите години е построена наново в същия възрожденски стил.

В началото на 2005 г. музейната сбирка прераства в Исторически музей. В неговите фондове се съхраняват над 10 000 предмета от културно-историческото наследство на Провадийския край.

В залите на музея са показани експонати от града и стотина селища на бившата Провадийска околия. Хронологическите рамки на предметите са от края на новокаменната епоха до началото на XXI век. В експозицията посетителите могат да видят находки от праисторическата селищна могила в

Солницата, късноантичната и средновековна крепост Овеч, старобългарския манастир – книжовно средище край Равна, материали от османския период, Възраждането, новата и най-новата история на града и района, монети, оръжия, фотоси. Музеят разполага с научна библиотека, която включва книги, списания, местни и регионални вестници.

Експозиции

Праистория

Историческият музей в Провадия притежава над 1500 предмета, свързани с праисторията на района. Те разкриват материалната и духовната култура на населението, живеещо около Провадия от времето на късния неолит (5400 – 4900 г. пр. н. е.) до ранножелязната епоха (1200 – 500 г. пр. н. е.). Експозицията съдържа материали от неолита, халколита, бронзовата и ранножелязната епоха. Материалите са групирани хронологически и по колекции. Това са керамични съдове, оръдия на труда от камък, кремък, кост и рог, предмети, свързани с култа (антропоморфни и зооморфни изображения), както и метални оръдия на труда и оръжия. Представените експонати са свързани с археологически обекти в местности до Провадия и в землищата на селата Кривня, Бозвелийско, Тутраканци, Комарево, Снежина, Неново и др.

Несъмнено най-голям интерес през последните девет години си спечели праисторическият обект „Провадия-Солницата“. Благодарение на интензивните археологически проучвания на най-ранния солодобивен център в Европа фондът на музея е обогатен с хиляди експонати от културите „Караново IV“, „Хаманджия“ и „Варна“. Този археологически паметник е уникално съчетание от праисторическа селищна могила и тракийски надгробен комплекс с обща височина 22 м и диаметър 105 м. Проучванията продължават вече осем сезона и дават изключително интересни резултати. В тях участват специалисти от НАИМ – София, и ИМ – Провадия, под ръководството на проф. д.и.н. Васил Николов.

Праисторическото селище Провадия-Солницата лежи върху единственото находище на каменна сол на Източните Балкани. По време на късния неолит (5400 – 5200 г. пр. н. е.) „бялото злато“ привлича заселници от Тракия. Те прекосяват Стара планина, заселват се до солените извори и започват да добиват сол. Производството става чрез изваряване на разсол от изворите в специално правени за целта тънкостенни керамични съдове, поставяни в специално изградени масивни куполни пещи с производителност около 10 тона твърда сол на година. Това е най-ранният регистриран в Европа случай на тази технология за получаване на сол, а Провадия-Солницата е най-древният солодобивен център на Стария континент. Изваряването в пещи е практикувано през целия късен неолит, до началото на V хил. пр. н. е. Животът върху селищната могила продължава през средния халколит, т.е. през времето между 4600 и 4500 г. пр.

н. е., а към края на този период край селището възниква голям производствен комплекс, който съществува и през късния халколит, т.е. през периода 4500 – 4200 г. пр. н. е. Това се налага от необходимостта за увеличаване на производството на сол, което става чрез модификация на технологичния процес. Пещите са заменени от големи открити съоръжения – широки ями, в които са нареждани плътно един до друг нов вид керамични съдове – дълбоки и дебелостенни паници с много по-голям обем от къснонеолитните. Изваряването на разсола става с открит огън, разпален на дъното на ямата в пространствата между допиращите се с устията си паници.

Къснонеолитните производители на сол задоволяват нуждите си от сол най-вероятно с употреба на самия изворен разсол, а твърдата сол е „експортирана“ на юг от Стара планина. През средния и късния халколит производството на сол достига промишлени за епохата количества. Твърдата сол, която играе ролята на пари, става еквивалент в мащабна търговия със съседни региони. Натрупаните от производителите на сол богатства трябва да се защитават. През средния халколит селището е укрепено със силна фортификационна система. Отбранителната стена е представена с палисада от гъсто забити високи дъбови стволлове, дебело замазани от двете страни с глина. В нея има поне два диаметрално разположени входа, фланкирани с по два големи каменни бастiona от огромни камъни. Актуална е хипотезата, че богатствата на „златния“ Варненски къснохалколитен некропол, който се намира само на 37 км, са в резултат от търговията със сол, произведена от изворите край Провадия-Солницата (Васил Николов, 2009) .

Античност

Провадийският край е наситен с археологически паметници от античния период. Регистрирани са над 100 елинистически, тракийски и трако-римски селища, светилища, некрополи, около 200 тракийски могили. Част от тях са проучени. Материалите постъпват в музея главно чрез дарения и са групирани хронологически. Те разкриват живота и бита на тракийските племена в периода V век пр. н. е. – III век от н. е. Това са керамични съдове, предмети, свързани с вярванията, представени от тракийски оброчни плочки с изображение на бога конник Херос, метални оръдия на труда, оръжия. В експозицията е представена и нумизматична колекция, включваща елинистически и римски монети. Интересни образци сред тях са сребърни тетрадрахми от типа „Александър Велики“, както и монети от римския период от градовете Марцианополис (Девня), Томис (Констанца), Дионисиполис (Балчик), Одесос (Варна) и др. Впечатляват бронзова статуетка на богиня Виктория, която е част от украса на бойна колесница, и бронзова заключалка на ракла с изображение на Венера Оранта.

Средновековие

Във фонда на ИМ – Провадия, се съхраняват над 4000 предмета от Средновековието. Акцент в експозицията са късноантичната и средновековна крепост Проват (Овеч, Таш Хисар) и старобългарският манастир край жп спирка Равна.

Провадийската крепост съществува от III до XVII век. Години наред тя се проучва от десетина ерудирани специалисти. Археологическите разкопки доказват, че от първите десетилетия на VII век до X век твърдината не се използва. В нея са намерени златен пръстен с изображение на орел от Втората българска държава, сребърен пръстен от XIV век с великолепно изрисуван орел, множество предмети от бита на обитателите на крепостта, византийски и български средновековни монети и др. Освен тях в експозицията на музея са представени експонати, свързани с материалната и духовната култура от Средновековието: кръстове-енколпиони, керамични съдове, различни оръдия на труда и накити. Атрактивни са витрините с въоръжение и снаряжение, които включват средновековна българска сабя – кумански тип от X – XI век, качулка от ризница на воин от XIV век и др. След като границите на Османската империя се установяват далеч на север и артилерията придобива важно значение, Провадийската крепост е изоставена. През пролетта на 2010 г. тя е обявена за паметник на културата от национално значение. Напоследък е направено много за нейното социализиране и тя се радва на засилено внимание от страна на туристите.

Особен интерес представляват експонатите от Равненския манастир (IX – XI век). Той е книжовна школа от зората на българската писменост. Намира се на десетина километра северозападно от града върху речна тераса край Провадийска река. Обектът е проучен през 80-те години на XX век под ръководството на проф. Казимир Попконстантинов и ст. н. с. Павел Георгиев. От това духовно средище в музея е представена част от най-голямата колекция от керамични съдове в България през Ранното средновековие, а също така и част от най-голямата колекция от надписи и рисунки върху камък от същия период в целия славянски свят. Един от надписите уточнява, че манастирската църква „Св. Богородица“ е осветена на 23.IV.897 г. Изложени са различни християнски символи и моливдовул (оловен печат за кореспонденция) на княз Симеон I, писала, мраморни детайли и др. Равненският манастир придоби широка популярност сред учените в славянските и редица други страни. За това спомагат проведените в Провадия три научни конференции и Международна славистична среща.

Етнография

Етнографската експозиция в ИМ – Провадия, представя богатството и многообразието на традиционната народна култура на региона от средата на XVIII до първата половина на XX век. Етнографията на селата в Провадийско е представена с носии, накити и предмети от бита.

В зала „Народни носии и шевици“ са показани традиционните костюми на местното население, принадлежащо към „съртовската“ етнографска група. Изложено е облекло и на преселници от Тракия и източнобалканските села. Уникално е характерното за този район „месално забраждане“. Интересна е и колекцията от накити.

В зала „Жилищна уредба“ е нареден традиционният селски интериор за провадийските села. Изложен е макет на „пееща“ каруца – визитка на занаятчийството в Провадия от XIX и началото на XX век.

Експозиция „Градски бит“ запознава нагледно посетителите с традиционната градска култура на Провадия от края на XIX и началото на XX век. Чрез макет е показана къщата на възрожденския деятел Панайот Николов, строена през 1860 г.

Оръжейна зала

Тя включва огнестрелно и хладно оръжие от XVIII, XIX и XX век. Представени са кремъчни и капсулни пищови, кремъчни пушки и аксесоари за тях, револвери „Спирле“, „Смит и Уесън“, пушки „Крънка“ 1863, „Шнайдер“ 1865 – 1866, „Пибоди-Мартини“ 1871, щикове и др. Сред хладното оръжие има ятагани с инкрустации, черкезка сабя, руски офицерски саби, кавалерийски саби, шашка азиатски тип и др.

Посетители

В последните няколко години броят на туристите, посетили Провадия и музея в града, се увеличи многократно. Археологическите и историческите обекти, съчетани с красивата природа на Провадийското плато, дадоха възможност Историческият музей да подготви туристически продукт, който обединява в себе знанието и забавлението. Атрактивни анимации, свързани с военните умения и занаятите в района, привлякоха много наши и чужди гости да посетят града и района.

През последното десетилетие ИМ – Провадия, се оформи като научен център. Специалистите, работещи в музея, участват в археологически разкопки, научни експедиции и конференции, публикуват статии в специализирания печат, подготвиха десет книги за миналото на региона. През 2010 г. музеят е съорганизатор на Хумболтов симпозиум „Сол и злато. Ролята на солта в праисторическа Европа“. В него вземат участие над 70 учени от 14 европейски държави, проучващи праисторията и конкретно проблематиката за солта. Симпозиумът е съпътстван от изложба „Солта е злато. Праисторически солодобивен център Провадия-Солницата“, представящ резултатите от проучването.

Художествена галерия

През 1967 г. група интелектуалци създават в Провадия Художествена галерия. Началото полагат писателят Вичо Иванов, дарил 30 платна живопис и

графика, и семейството художници Никола и Нева Тузсузови, които подаряват завършените цикли платна „Тунизийци“ и „История“.

В галерията за четири десетилетия са събрани и се съхраняват над 320 творби – живопис, графика, скулптура. Сред изявените автори са: Ненко Балкански, Илия Петров, Стоян Венев, Васил Стоилов, Светлин Русев, Цанко Лавренов, Златю Бояджиев и др.

Експозиция „Обретенови“

През 1976 г. в Провадия отваря врати къща-музей „Светослав Обретенов“. Това е първият музей на композитор в страната. През 1998 г. къщата е реституирана. Експозицията е преместена в зала на Детската музикална школа, носеща името на композитора. Променена е и насоката на музейната структура. Тя отразява живота на Светослав Обретенов, неговите родители, както и семействата на брат му – акад. Александър Обретенов, и сестра му – проф. Люба Обретенова.

ЛИТЕРАТУРА

- Николов, В. (2009). Праисторически солодобивен център Провадия-Солницата. *Музеен вестник* (Провадия), 18.V.
- Андреев, Й. (1980). Средновековният Овеч през XIII – XIV век. – В: *Средновековният български град*. София, с. 267 – 284.
- Аджемлерски, С. (2005). *Из миналото на Провадия и района*. Варна, с. 136 – 138.
- Христов, Н., С. Аджемлерски, С. Трифонов (2009). *Исторически музей – Провадия*. Брошура. Варна.

A TOUCH TO THE PAST MUSEUM ACTIVITIES IN PROVADIA

Abstract. The present article studies the development of museum activities in Provadia. During the decades of its existence the Museum has gained over 10 000 units preserving the cultural heritage of Provadia region. Most visitors are attracted by the earliest salt production center “Provadia – Solnitsata”, the Late-antique and medieval fortress Ovech and the Old Bulgarian monastery (IX – XI century) near the village of Ravna.

✉ **Mr. Svetoslav Adzhemlerski**
Museum of History – Provadia
3, Opalchenska Str.
9200 Provadia, Bulgaria
E-mail: adjemlerski@abv.bg